
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.18: 336.29

Р. В. Ільєнко, к. е. н., доцент

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Анотація. У статті наведено авторське розуміння поняття "податкове навантаження". Узагальнено методичні підходи до оцінки податкового навантаження. Запропоновано шляхи підвищення ефективності податкової політики через коригування рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податок, база оподаткування, податкова політика, податкове навантаження.

Р. В. Ильенко, к. е. н., доцент

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ
В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

Анотація. У статті наведено авторське розуміння поняття "податкове навантаження". Узагальнено методичні підходи до оцінки податкового навантаження. Запропоновано шляхи підвищення ефективності податкової політики через коригування рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податок, база оподаткування, податкова політика, податкове навантаження.

R. V. Ilienکو, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF MODELING TAX BURDEN
UNDER CONDITION OF ECONOMIC CRISIS**

Abstract. The author's understanding of the term "tax burden" is shown in the article. Methodological approaches to the assessment of the tax burden are generalized. The ways of improving the efficiency of tax policy are suggested by adjusting the level of the tax burden.

Keywords: tax, tax base, tax policy, tax burden.

Актуальність теми дослідження. Моделювання податкового навантаження представляє собою ключову проблему усієї державної фінансової політики. За розрахунками Світового банку, Україна за рівнем податкового навантаження у 2012-2013 рр. посідала 181 місце серед 183 країн [11]. Крім того, за даними українських науковців, значна частина української економіки знаходиться в "тіні", в першу чергу саме через завищений податковий тиск. Тому доволі актуальною проблемою є визначення теоретичних підходів до оцінки та моделювання податкового навантаження, що дасть можливість коригувати податкову політику країни для забезпечення зростання всіх сфер економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу податків на економіку завжди займали чільне місце в історії світової фінансової думки, а внаслідок постійних змін податкової політики лишаються актуальними і до тепер. Дослідженням принципів оптимального оподаткування були присвячені праці Ш. Бланкарта, М. Геде, Р. Масгрейва, Е. Мендози. Важливий внесок у вивчення природи та сутності податкового навантаження зробили вітчизняні вчені В. Л. Андрущенко, О. Д. Василик, І. О. Луніна, В. М. Мельник, В. М. Опарін, А. М. Соколавська, В. М. Федосов. Однак, недостатньо розкриті питання уніфікації підходів до визначення рівня податкового навантаження на економіку.

Мета статті полягає в узагальненні існуючих поглядів на категорію "податкове навантажен-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ня", визначення напрямів моделювання податкового навантаження на економіку в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Зростання податкового тягаря призводить до зростання податкових надходжень тільки до тих пір, поки не почне скорочуватись оподатковувана частина національного виробництва. Після перевищення цієї межі зростання податкової ставки буде сприяти скороченню дохідної частини бюджету [8, с. 25].

Термін "податкове навантаження" зустрічається ще у класиків політекономії. А. Сміт розглядав податкове навантаження в аспекті взаємозв'язків між рівнем податкового тягаря та бюджетними доходами. За його переконанням низький рівень оподаткування призведе до збільшення бази оподаткування та податкових надходжень в наслідок розвитку господарської діяльності [12, с. 532-541]. Основоположник теорії оподаткування У. Петті у "Трактаті про податки і збори" детально вивчав проблему розподілу тягаря податків та пропонував оптимальну, на його погляд, систему оподаткування - пропорційну, за якої кожен громадянин повинен сплачувати податки відповідно до рівня свого доходу. У. Петті під поняттям "податкове навантаження" розумів загальну суму коштів, яку необхідно мобілізувати до державної казни у вигляді податків [2, с. 23]. К. Віксель запропонував основою оподаткування вважати принцип еквівалентності між платежами державі (податками) та отриманими послугами з боку держави. [9, с. 82-83].

А. Соколовська ототожнює терміни "податковий тягар" та "податкове навантаження". Ми згодні з думкою про те, що "податковий тягар – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання" [14].

Найбільш уніфікованим є підхід до обрахунку податкового навантаження, що застосовується фахівцями Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації. Експертами в кожній окремій країні підраховано розмір податків та відрахувань, зібрано інформацію про частоту перевірок компаній податковими службами. Розрахунки податкового навантаження за методикою Світового банку включають аналіз таких індикаторів:

- податкових виплат, який відображає загальну кількість податків і відрахувань, метод сплати, частоту сплати і кількість державних органів, задіяних у процесі. Цей індикатор також включає споживчі податки, такі як податок на продаж і ПДВ. Ці податки, зазвичай, сплачує споживач. Хоча вони і не впливають на показники роботи компанії, але збільшують адміністративне навантаження на підприємців, тож їх включили в індекс;

- кількість платежів. У країнах, де є можливість подавати податкову звітність в електронному вигляді і цим користуються більшість підприємств, вважається, що податок сплачується раз на рік, навіть, якщо виплати роблять частіше. Відносно податків, які сплачуються через третіх осіб, тільки одна виплата береться до уваги, навіть, якщо їх більше. Якщо більше двох податків або відрахувань сплачуються по одній і тій самій формі, це розглядається як одна виплата. Так, якщо обов'язкові відрахування до фонду медичного страхування і в пенсійний фонд сплачуються одночасно, враховується тільки одне з цих відрахувань;

- витрат часу, які підраховують у годинах на рік. Цей індикатор вимірює час, витрачений на підготовку і подачу податкової звітності, сплату основних типів податків: на доходи юридичних осіб, на продаж і на додану вартість, на фонд заробітної плати і відрахування до фондів соціального захисту. Час на підготовку включає тимчасові витрати на збір інформації про сплату податків. Якщо необхідно вести окрему бухгалтерію для оподаткування і проводити окремі розрахунки, то час, витрачений на ці операції, теж приймається до уваги. Цей час враховується, тільки якщо бухгалтер вимушений працювати у позаробочий час для виконання вимог податкового законодавства. Строк на подачу податкових документів включає час, витрачений на заповнення податкових форм і здійснення підрахунків;

- податкової ставки, що вимірює розмір податків і обов'язкових відрахувань, що сплачуються підприємством, і виражається як відсоток від комерційного прибутку. В рамках дослідження оцінюються податкові ставки в 2011 фінансовому році. Загальна кількість податків визначається як сума всіх податків і відрахувань, які сплачує підприємство. Податки, які розглядаються в рамках цього дослідження, можуть бути поділені на 5 категорій: податки на доходи і прибутки юридичних осіб, відрахування до фонду соціального захисту і податки на робочу силу, які сплачує ро-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ботодавець (сюди входять усі обов'язкові відрахування, навіть, якщо вони сплачуються до приватного пенсійного фонду), податки на нерухомість, оборотні податки та інші (муніципальні збори і податки на засоби пересування і пальне);

- комерційних прибутків, які визначаються як сума прибутків, за винятком вартості проданих товарів, заробітних плат, адміністративних витрат, резервних засобів, сплачених відсотків за кредитами та амортизаційних відрахувань. До комерційних доходів додаються приріст капіталу (від продажу власності) і процентні доходи. Для підрахунку амортизаційних відрахувань застосовується метод рівномірної амортизації.

На нашу думку, методика розрахунку податкового навантаження, яка використовується Світовим банком, хоча і використовує для розрахунку кілька складових, але є непристосованою до особливостей національної економіки.

Останнім часом в науковій літературі лунає думка про те, щоб зробити показник податкового навантаження універсальним показником, але єдиний підхід до визначення механізму обчислення податкового навантаження із врахуванням галузевих особливостей роздрібної торгівлі відсутній.

Органами державної податкової служби України запропоновано визначення податкового навантаження на підприємство з метою планування податкових перевірок. Вона описана в Методичних рекомендаціях про складання плану-графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання, затверджених Наказом ДПА України від 01.04.2011 р. № 190. Згідно з нею, пропонується визначити податкову віддачу на мікрорівні співвідношенням податку на прибуток і валового доходу. Необхідно звернути увагу на те, що показник називається «податкова віддача», для податку на додану вартість пропонується більш громіздка формула, яка базується також виключно на відомостях декларації з ПДВ. Очевидно, що ці показники не відображають податкового навантаження на підприємство в цілому як інтегральні показники, адже враховуються тільки два податки.

Погоджуючись з тим, що цей показник виявляє частку податків у виручці від реалізації, відзначимо, що він не характеризує повною мірою вплив податків на фінансовий стан підприємства, тому що не враховує структуру податків у виручці. Українські науковці В. Квасов, В. Корнус, О. Пономарьов пропонують такі варіанти розрахунку податкового навантаження [7, с. 18]: а) коефіцієнт податкомісткості продукції, який показує частку податків у складі витрат; б) показник податкового навантаження, який показує суму податкових платежів у чистому доході; в) показник податкового навантаження, який показує суму податкових платежів у доході від реалізації продукції. В свою чергу, Л. Кизилова та М. Стецишин зазначають, що, так як виручка від реалізації містить у своєму складі перенесену вартість, а також джерелом сплати усіх податків є додана вартість, тому доцільним є розрахунок частки податків у доданій вартості, як співвідношення суми нарахованих всіх податків та внесків до фондів соціального страхування до доданої вартості [5, с. 218]. Аналогічної думки додержується також Е. Кірова [6, с. 28].

У міжнародній статистиці для виміру загального рівня податкового тиску на економіку використовується податковий коефіцієнт (tax ratio), який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкові відрахування в державні соціальні фонди, до ВВП у ринкових цінах. При цьому обов'язкові відрахування у соціальні фонди враховуються при розрахунку податкового коефіцієнта на тій підставі, що в міжнародній статистиці вони розглядаються як податки, а не як звичайні страхові внески [4, с. 38].

Заслугує на увагу методика розрахунку податкового навантаження, що запропонована В. Опаріним та Л. Дутчак [10, с. 75], які вважають, що проблема визначення податкового законодавства пов'язана із тим, що при оподаткуванні суб'єктів господарювання застосовують різні види податків, які мають різні властивості з точки зору як перекидання, так і впливу на фінансові результати. Ним виступає: 1) пряме оподаткування результатів фінансової діяльності у формі податку на прибуток підприємств. Рівень прямого податкового навантаження пропонується визначити як ставку податку на прибуток, сумою пільг з цього податку та розмірами інших податків, що сплачуються за рахунок прибутку. Інші податки не здійснюють суттєвого впливу на пряме податкове навантаження; 2) опосередковане оподаткування через податки, що відносяться до собівартості (плата за землю, соціальні внески). Цей вид навантаження спричиняє зростання

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

рівня витрат підприємства; 3) супутнє оподаткування (проявляється у формі непрямих податків – податку на додану вартість, акцизного збору, мита, які встановлюються у вигляді надбавок до ціни) і виникає внаслідок перенесення справляння непрямих податків, що характеризують оподаткування споживання на підприємства; 4) приховане податкове навантаження, яке включає податки, перенесені до собівартості у цінах на матеріальні ресурси.

Висновки. В умовах кризи моделювання податкового навантаження має враховувати оцінки податкового тягаря для різних груп підприємств. Для вітчизняних підприємств найбільш прийнятною є методика, що запропонована В. Опаріним та Л. Дутчак, оскільки вона при визначенні податкового навантаження дозволяє ретельно дослідити структуру виручки від реалізації, яка є основним вхідним фінансовим потоком на сучасних підприємствах. А тому, за нашим переконанням, вкрай важливими є питання уніфікації методик визначення рівня податкового навантаження із обов'язковою адаптацією для вітчизняних економічних реалій. Адже комплексні теоретичні розробки цього питання є фундаментом для вивчення ефективності функціонування всієї податкової системи України в умовах дії Податкового кодексу.

Для моделювання податкового навантаження слід розробити методику, за якою навантаження прийнято оцінювати відношенням усіх податків, що сплачуються, до виручки від реалізації, яка включає виручку від реалізації, товарів робіт, послуг та інші реалізаційні доходи.

Моделювання податкового навантаження в умовах економічної кризи має враховувати ефекти "тінізації" економіки, які завжди мають при зруженні економічної активності та розширенні неформальних зв'язків.

У подальшому мають бути визначені конкретні науково обгрунтовані механізми диференціації податкового навантаження в залежності від результативності господарської діяльності підприємства та її відповідності визначеним пріоритетам інноваційно-технологічного розвитку.

Література

1. Андрущенко В. Л. Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Антология экономической классики: в 2-х т. / [сост. И. А. Столяров]. – М.: МП "ЭКОНОВ", "КЛЮЧ", 1993. – Т. 1 – 475 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт; [пер. з нім.]. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.
4. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України : у 6 т. Т. 3. Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів: вонографія / Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Єфіменко Т. І. та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 308 с.
5. Кизилова Л. Особливості визначення податкового навантаження підприємств / Л. Кизилова, М. Стецишин // Науково-технічний збірник ХАМГ. – № 83. – 2007. – С. 216-221.
6. Кирова Е. А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты / Е. А. Кирова // Финансы. – 1998. – № 9 – С. 27-35.
7. Корнус В. Оцінка податкового навантаження на рівні підприємств / В. Корнус, В. Квасов, О. Пономарьов // Економіст. – 2007. – № 10. – С. 17-19.
8. Сучасна теорія та практика оподаткування / М. А. Куцин та ін. – Х.: Прапор, 2001. – 512 с.
9. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І. О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 82-83
10. Опарін В. Податкове навантаження на підприємницьку діяльність в Україні / В. Опарін, Л. Дутчак // Науковий вісник Академії ДПС України. – Ірпінь, 2000. – № 3 (9). – С. 74-79.
11. Публікація Світового банку "Ведення бізнесу 2012" [Електронний ресурс] / Світовий банк. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.
12. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт; [пер. з англ. О. Васильєвої, ред. Є. Литвин]. – К.: Port-Royal. – 594 с.
13. Соколов А. А. Теория налогов / А. А. Соколов. – М.: Фин. изд-во НКФ СССР, 1928. – 258 с.
14. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки [Електронний ресурс] / А. Соколовська. – Режим доступу: me.kmu.gov.ua/file/link/82203/file/sokol_7_06_U.pdf.

References

1. Andrushchenko, V. L. (2000). *Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv [The theoretical conceptualization and scientific problems of public finances]*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
2. Stolyarov, I. A. (1993). *Antologiya ekonomicheskoy klasiki: v 2-kh t. T. 1 [Anthology of economic classics: in 2 volumes. Vol. 2]*. Moscow: MP "EKONOV", "KLYuCh". [in Russian].
3. Charles B. Blankart (1994). *Öffentliche Finanzen in der Demokratie: Eine Einführung in die Finanzwissenschaft*. Vahlen.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

4. Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., Yefimenko, T. I. (2004). *Biudzhetsna polityka u konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: u 6 t. T. 3. Rozvytok systemy podatkov yak osnovy zmitsnennia derzhavnykh finansiv: vonohrafiia [Budget policy in the context of socio-economic development of Ukraine: in 6 vol. Vol. 3. Development of system of taxes as the basis for strengthening state finances: monograph]*. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].
5. Kyzlyova, L., & Stetsyshyn, M. (2007). *Osoblyvosti vyznachennia podatkovoho navantazhennia pidpriemstv [Features of determination the tax burden of enterprises]*. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk KhAMH - Scientific and technical collection of Kharkiv National Academy of Municipal Economy* 83, 216-221 [in Ukrainian].
6. Kirova, E. A. (1998). Metodologiya opredeleniya nalogovoy nagruzki na khozyaystvuyushchie subekty [Methodology of determination the tax burden on businesses]. *Finansy – Finance*, 9, 27-35 [in Russian].
7. Kornus, V., Kvasov, V., & Ponomarov, O. (2007). Otsinka podatkovoho navantazhennia na rivni pidpriemstv [Assessment of the tax burden on the enterprise level]. *Ekonomist – Economist*, 10, 17-19 [in Ukrainian].
8. Kutsyn, M. A. (2001). *Suchasna teoriia ta praktyka opodatkovannia [The modern theory and practice of taxation]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
9. Lunina, I. O. (2006). *Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhetsykh vidnosyn [Public finances and reformation of intergovernmental relations]*. Kyiv: Scientific thought [in Ukrainian].
10. Oparin, V., & Dutchak, L. (2000). Podatkove navantazhennia na pidpriemnytsku dialnist v Ukraini [The tax burden on entrepreneurial activity in Ukraine]. *Naukovi visnyk Akademii DPS Ukrainy - Scientific Journal of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 3 (9), 74-79. Irpin [in Ukrainian].
11. Svitovyi bank (2012). *Publikatsiia Svitovoho banku "Vedennia biznesu 2012" [Publication of the World Bank "Business administration 2012"]*. Retrieved from: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>. [in Ukrainian].
12. Adam Smith (1776). *The Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
13. Sokolov, A. A. (1928). *Teoriya nalogov [Theory of taxes]*. Moscow: Fin. izd-vo NKF SSSR [in Russian].
14. Sokolovska, A. (n.d.). *Teoretychni zasady vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta rivnia opodatkovannia ekonomiky [Theoretical basis of determination the tax burden and the level of economy taxation]*. Retrieved from: me.kmu.gov.ua/file/link/82203/file/sokol_7_06_U.pdf. [in Ukrainian].

Надійшла 12.05.2015